

УДК 342.211

Інтелектуальна власність: визначення, структура та роль у сучасних економічних умовах

Васильєв О.В.

доктор економічних наук, професор,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

У статті розкрито основні підходи до визначення поняття «інтелектуальна власність» через сучасний юридичний та економічний погляди. Проведено аналіз існуючих класифікацій складових інтелектуальної власності. Висунуті пропозиції щодо узагальнення структури ІВ. Описано місце та роль інтелектуальної власності у діяльності суб'єктів господарювання та проаналізовано динаміку фінансування розвитку об'єктів інтелектуальної власності через призму інноваційної діяльності в Україні. Висунута пропозиція про використання нетрадиційних механізмів залучення коштів для інтенсифікації цієї діяльності.

Ключові слова: інтелектуальна власність, майнові права, інновації, національна інноваційна система, інвестиції.

Vasilyev O.V. INTELLECTUAL PROPERTY: DEFINITION, STRUCTURE AND ROLE IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

В статье рассмотрены основные подходы по определению понятия «интеллектуальная собственность» через современные юридические и экономические точки зрения. Проведен анализ существующих классификаций интеллектуальной собственности. Выдвинуто предложение о ее обобщенной структуре. Описано место и роль интеллектуальной собственности в деятельности субъектов хозяйствования и проанализирована динамика финансирования развития объектов интеллектуальной собственности через призму инновационной деятельности в Украине. Выдвинуто предложение об использовании нетрадиционных механизмов привлечения средств для интенсификации этой деятельности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, имущественные права, инновации, национальная инновационная система, инвестиции.

Vasilyev O.V. INTELLECTUAL PROPERTY: DEFINITION, STRUCTURE AND ROLE IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

The article reveals a number of approaches to the definition of "intellectual property" in the light of the legal and economic point of view. The analysis of existing classifications of intellectual property components and put forward a proposal for its generic structure. The paper described the place and role of intellectual property in the activities of economic entities in the current economic conditions and analyzed the dynamics of financing for development of intellectual property in the light of the object of investment in innovation activities in Ukraine. Make proposals on the use of non-traditional fundraising mechanisms for the intensification of this activity.

Keywords: intellectual property, property rights, innovation, national innovation system, investments.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах глобалізації та стрімкого розвитку економіки знань інтелектуальна власність стає основним ресурсом, який здатен забезпечити конкурентоспроможність підприємств. Інтенсифікація інноваційної діяльності підприємств є вагомим фактором впливу на стрімке зростання кількості об'єктів інтелектуальної власності, що викликає потребу їх визначення, структурування, оцінки, обліку, та юридичного захисту майнових прав.

У розвинутих країнах інтелектуальну власність розглядають як одну з головних складових національного багатства. Саме тому захисту правомірності використання об'єктів

інтелектуальної власності в країнах Західної Європи та США, особливо в останні десятиріччя, приділяють особливу увагу.

В рамках інтенсифікації розбудови національної інноваційної системи як напряму модернізації та оздоровлення економіки України інтелектуальна власність також займає ключову позицію, що робить дане дослідження актуальним для сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенням та аналізом проблем інтелектуальної власності в Україні у своїх роботах займалися такі вчені, як: Ю. Капиця [1], Н. Бочарова [2], Н. Мироненко [3], Е. Кохановська [4], М. Паладій [5], В. Дюндін [6], С. Поляков [7], А. Куртов [7] та інші. Не зважаючи на

великі досягнення цих дослідників у вирішенні завдань функціонування інтелектуальної власності у їх роботах не повністю розкрито узагальнене бачення визначення, структури та ролі інтелектуальної власності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нагально потрібними є дослідження щодо визначення, структурних складових та місця інтелектуальної власності у ринкових умовах господарювання.

Формулювання цілей статті: описати структуру та місце інтелектуальної власності у сучасній економіці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можемо погодитися з Яременко Л.А. [8, с. 55], яка наполягає на необхідності інноваційно-інвестиційного розвитку України через створення національної інноваційної системи – сукупності взаємопов'язаних організацій (структур), що займаються виробництвом та комерційною реалізацією наукових знань і технологій. Така система містить дві складові:

1) науково-виробничу, представлену різного роду компаніями, університетами, державними лабораторіями, технопарками та інкубаторами;

2) інфраструктурно-забезпечувальну, що включає інститути правового, фінансового та соціального характеру [8, с. 55].

Основним первинним продуктом інноваційної діяльності є об'єкти прав інтелектуальної власності та пов'язані з ними немайнові права.

Мінливість економічних процесів, глобалізація ринку, прагнення цілих держав і окремих компаній до економічного лідерства вимагає створення, впровадження і розвитку інформаційних та інноваційно-технологічних ресурсів – інтелектуальної власності – для досягнення глобальної конкурентоспроможності.

У даний час власники інтелектуальної власності визначають формування нового устрою світу, тому що знання або інтелектуальна власність та її експлуатація бізнесом з метою здобування прибутку є ключовим чинником забезпечення конкурентоспроможності і економічного зростання. Інтелектуальну власність слід розглядати як знання, що мають цінність сьогодні або в майбутньому. Це актив, здатний створювати в підприємницькій діяльності реальну вартість. Успішними керівниками бізнесу стануть ті, хто розробляє стратегію та приймає методики управління, що дозволяють здійснювати ідентифікацію, надбання прав, правову охорону та ефективно використання об'єктів права інтелектуальної власності створених або при-

дбаних їхніми фірмами. Вони також повинні бути здатними встановлювати, які об'єкти права інтелектуальної власності необхідно придбати, а які створити для того, щоб бути конкурентоспроможними на ринку товарів або послуг [7, с. 73].

Сьогодні існують два основних підходи до поняття інтелектуальної власності. Одні вчені підтримують закріплення в законі терміну інтелектуальна власність і не вбачають ненаукового підходу у використанні законодавцем цієї категорії [6, с. 32]. Але законодавство роз'яснює лише поняття «права інтелектуальної власності».

Основним терміном в даному випадку вважається визначення, наведене у Цивільному кодексі України, згідно якому право інтелектуальної власності – це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності [9]. Інші фахівці вважають цей термін неточним і ненауковим.

У загальнозживаному розумінні термін інтелектуальна власність – це права на результати розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах, які є об'єктом цивільно-правових відносин у частині права кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. При цьому останні, будучи благом нематеріальним, зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними [6, с. 34].

В економічній науці доволі часто зустрічається вживання поняття «інтелектуальна власність». При цьому «власність» трактується не у юридичному розумінні, а більш ототожнюється з ресурсом чи активом.

Приймаючи до уваги юридичне та загальне визначення цього терміну, можемо запропонувати власне визначення поняття «інтелектуальна власність» – як сукупність результатів розумової діяльності людини в науковій, художній, виробничій та інших сферах та пов'язаних з ними майнових та немайнових (особистих) прав.

У 1967 р. у Стокгольмі було підписано Конвенцію, що засновувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ). У відповідності з цим документом до інтелектуальної власності належать:

- літературні, художні та наукові твори;
- виконавська діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі;
- винаходи в усіх сферах людської діяльності;

- наукові відкриття;
- промислові зразки;
- товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення;
- захист від недобросовісної конкуренції;
- усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах [6, с. 32].

Цивільний кодекс України [9] виділяє наступні складові інтелектуальної власності:

- літературні та художні твори;
- комп'ютерні програми;
- компіляції даних (бази даних);
- виконання;
- фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- наукові відкриття;
- винаходи, корисні моделі, промислові зразки;
- компонування (топографії) інтегральних мікросхем;
- раціоналізаторські пропозиції;
- сорти рослин, породи тварин;
- комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;
- комерційні таємниці.

Доволі вдалим узагальненням є запропонована структура В. Кундеуса [10] (табл. 1).

Розглядаючи роль і значення інтелектуальної власності в діяльності окремих суб'єктів господарської діяльності, слід зазначити, що підприємства, які виконують науково-дослідні, дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), не тільки створюють об'єкти інтелектуальної власності, а й набувають інші конкурентні переваги. Так, наявність об'єктів інтелектуальної власності та ефективне управління ними не тільки захищає бізнес, а й підвищує вартість компанії, збільшує розмір активів і забезпечує додатковий дохід за рахунок продажу ліцензій.

Спільною особливістю всіх успішних компаній є акцентування діяльності на інноваціях і чітке розуміння цінності свого права інтелектуальної власності. Так компанії розуміють яку роль відіграють патенти і товарні знаки в збереженні їх конкурентоспроможності та посилення ринкових позицій. Відомо, що від 45 до 75% вартості окремих успішних компаній складають їх права інтелектуальної власності, перш за все промислової [1, с. 5]. Управління інтелектуальною власністю перетворюється в найважливіший елемент корпоративного управління. Акціонерні портфелі активів об'єктів прав інтелектуальної власності широко використовуються при злитті і поглинанні компаній, в спільних підприємствах, угодах про спільні НДДКР, ліцензійні договори і т. ін.

Крім того, інтелектуальні активи компанії стимулюють розробку стратегічних рішень щодо їх впровадження у виробничі процеси, збільшення присутності на ринках нових товарів, послуг і технологій. На рівні компанії поширилися методи створення спілок у сфері управління промисловою власністю для збільшення вартості активів і отриманні довгострокових взаємовигідних конкурентних переваг шляхом перехресного ліцензування [5, с. 10]. Такі союзи дозволяють підтримувати пріоритети технологічних стандартів і технологічних новацій в конкретних сферах інноваційної діяльності. Відповідно спільною особливістю діяльності всіх успішних компаній корпоративного сектора є зосередження менеджменту на інноваціях і чітке розуміння цінностей інтелектуальної власності [1, с. 6].

Таким чином, для України однією з найскладніших завдань є активізація свого науково-технічного потенціалу, з метою створення інтелектуальної власності і перехід до її масового експорту на світовий ринок. Підприємствам слід створювати відділи по проведенню НДДКР, що дозволить залучити

Таблиця 1

Структура інтелектуальної власності

Інтелектуальна власність (ІВ)		
Об'єкти ІВ науково-технічної та виробничої сфер		Об'єкти ІВ гуманітарної сфери
Промислова власність	Об'єкти авторського права	Об'єкти авторського права
1) Винаходи 2) Корисні моделі 3) Промислові зразки 4) Товарні знаки 5) Селекційні досягнення 6) Ноу-хау	1) Програми ЕВМ 2) Бази даних 3) Топографії інтегральних мікросхем 4) Наукові публікації	1) Літературні твори 2) Музичні твори 3) Витвори мистецтва

**Розподіл загального обсягу фінансування
інноваційної діяльності в Україні за джерелами**

Джерела \ Роки	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього, млн. грн.	1757,1	5751,6	8045,5	14333,9	11480,6	9562,6	7695,9	13813,7
у т. ч. за рахунок, %:								
власних коштів	79,6	87,7	59,4	52,9	63,9	72,9	85,0	97,2
державного, місцевих бюджетів та позабюджетних державних фондів	2,4	0,8	1,2	1,2	2,1	1,9	5,0	0,7
вітчизняних приватних інвесторів	2,8	1,4	0,4	0,3	1,3	1,3	0,1	0,6
недержавних кредитів	6,3	7,1	7,8	38,3	21,0	6,6	7,3	0,8
іноземних інвесторів	7,6	2,7	30,0	0,4	8,7	13,1	1,8	0,4
інші джерела	1,3	0,3	9,6	7,0	3,0	4,2	0,8	0,3

додаткові капітальні інвестиції, забезпечити конкурентні переваги і отримувати додатковий дохід від продажу ліцензій на використання об'єктів інтелектуальної власності.

Інноваційна діяльність є одним з головних напрямків збільшення об'єму інтелектуальної власності. З табл. 2 [11] видно динаміку та структуру витрат на інноваційну діяльність в Україні. Очевидно, що більшу частину витрат на цю діяльність покриваються за рахунок власних коштів суб'єктів господарювання. Більшість інвестицій мають вигляд кредитів та вкладень іноземних і вітчизняних інвесторів.

Зрозуміло, що у сучасних кризових умовах значна кількість підприємств не може дозволити собі займатися інноваціями за власний кошт, а нерозвиненість вітчизняного фондового ринку та складність у залученні кредитів, не дають змогу користуватися цими класичними інструментами залучення коштів.

Виходом з цієї ситуації є державна підтримка інновацій та пошук нетрадиційних механізмів залучення інвестицій, одним з найпопулярніших з яких в останні роки став краудфандинг.

Висновки. У роботі було проведено огляд підходів до визначення поняття «інтелектуальна власність» та висунуто авторське трактування цієї категорії з економічної точки зору. Було проведено аналіз структурних складових інтелектуальної власності та наведено узагальнену схему її елементів. Крім того, було розкрито місце та роль інтелектуальної власності у діяльності суб'єктів господарювання за сучасних економічних умов та проаналізовано динаміку фінансування розвитку об'єктів інтелектуальної власності через призму інвестицій у інноваційну діяльність в Україні. Висунута пропозиція про використання нетрадиційних механізмів залучення коштів для інтенсифікації цієї діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

- Капица Ю. Проблемы реализации прав интеллектуальной собственности в Украине / Капица Ю. // Теория і практика інтелектуальної власності. – 2007. – № 1. – С. 3–12.
- Бочарова Н. Конституційна-правова охорона інтелектуальної власності (сучасний зарубіжний досвід) / Н. Бочарова // Теория і практика інтелектуальної власності. – 2006. – № 4. – С. 37–44.
- Мироненко Н. Захист прав на торговельні марки: українська практика та європейський досвід / Мироненко Н. // Право України. – 2011. – № 3. – С. 30–39.
- Кохановська О. Основні теорії права інтелектуальної власності та їх вплив на розвиток сучасного законодавства в Україні / Кохановська О. // Право України. – 2011. – № 5. – С. 52–59.
- Паладій М. Удосконалення державної системи правової охорони інтелектуальної власності – важлива складова інноваційного розвитку України / Паладій М. // Інтелектуальна власність. – 2010. – № 4. – С. 9–21.
- Дюндін В.Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу / Дюндін В.Д. // Ефективна економіка. – 2014. – № 5. – С. 29–37.

7. Поляков С.Ю. Деякі аспекти та принципи управління інтелектуальною власністю в Україні / Поляков С.Ю., Куртов А.І., Нікітюк О.Б., Зміївський Г.А // Вісник НТУ «ХПІ». – 2010. – № 60. – С. 72–83.
8. Яременко Л.А. Національна інноваційна система та її формування в Україні / Л.А. Яременко // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. Вип.1. НДІ Мінекономіки України, 2007. – С. 54-57.
9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para2269#n2269>.
10. Кундеус В.В. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://masters.donntu.edu.ua/2012/fimm/kundeus/library/article4.htm>
11. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.